

rak daha ziyade Ortodoks kilisesiyle özdeşleştirilse de Venedik piskoposu gibi bazı Batı piskoposlarıyla Melkit ve Mârûniler gibi Roma ile bağlantılı Doğu piskoposları, Mısır ve Hindistan'daki bazı Monofizit ve Nestûri piskoposları patrik unvanını kullanmaktadır. Günümüzde Antakya, İskenderiye ve Kudüs patriklikleri bünyesinde birer Ortodoks ve Katolik patrik yanında Kadıköy Konsili öncesini temsil eden patrik bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Baker's Dictionary of Theology (ed. E. F. Harrison), Grand Rapids 1969, s. 384-385; "Patriarchate", *The Concise Oxford Dictionary of the Christian Church* (ed. E. A. Livingstone), Oxford 1977, s. 384; J. F. Driscoll, "Patriarch", *Catholic Encyclopedia*, XI (www.newadvent.org); A. Fortescue, "Patriarch and Patriarchate", a.e.; G. S. Bebis, "Patriarch", *Encyclopedia of Early Christianity* (ed. E. Ferguson v.dğr.), Garland 1998 (Routledge Reference Resources online Group http://www.reference.routledge.com/subscriber/entry?entry=w018_e1272); N. Lossky, "Patriarchate", *Encyclopedia of Christian Theology* (ed. J. Lacoste), Routledge 2004 (Routledge Reference Resources online Group http://www.reference.routledge.com/subscriber/entry?entry=w102_w102b610).

MAHMUT AYDIN

PATRİKHÂNE

(bk. FENER RUM ORTODOKS
PATRİKHÂNESİ).

PATRONA

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı donanmasındaki mirî kalyon filosunun patrona denilen ikinci derecedeki kalyonuna kumanda eden kaptan (bk. BAHRİYE; RİYÂLE).

PATRONA İSYANI

1730 yılında İstanbul'da meydana gelen ve III. Ahmed'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan ayaklanma.

Yeniçeri Ocağı'na mensup olan ve bir süre kalyonlarda levent olarak görev yaptığı için (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 5071) "Patrona" lakabıyla anılan Halil'in adıyla tarihe geçen isyan kaynaklarda Patrona Halil ve kısaca Patrona İsyanı şeklinde zikredilir. Ayaklanma 1718 Pasarofça Antlaşması'na kadar uzanan bir dizi siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmeye karşı bir tepkinin sonucudur. Dönemin sadrazamı Nevşehirli Da-

mad İbrâhim Paşa'nın, Avusturya karşı-sında uğranılan ağır yenilgiden sonra daha sadâretinden önce izlemeye başladığı barışçı politika yüzünden geleneksel savaş yanlısı Osmanlı ricâliyle ters düşmesi, Belgrad ve Tımsıvar gibi önemli mevkiilerin elden çıkması, sadrazam olduktan sonra hem savaş taraftarlarını memnun etmek hem kamuoyundaki olumsuzluğu gidermek için istemeyerek de olsa İran'a savaş açtırması ve bu mücadelede karşılaşan başarısızlık toplumun çeşitli kesimlerinde büyük bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı. Öte yandan bir süredir devam etmekte olan savaşlar sonucu yaşanan malî sıkıntılar, daha önce savaş giderleri için konulup zamanla devamlı hale gelen imdâdiye vergilerinin ağırlığı, devletin önemli gelirlerinden olan mukâataaların bir süreden beri kaydıhayat şartıyla verilmesi gibi uygulamalar özellikle üretici sınıfını zor durumda bırakmıştı. Başta III. Ahmed ve damadı İbrâhim Paşa olmak üzere devlet adamlarının israfa varan lüks harcamaları da halkın hoşnutsuzluğuna, devlet ricâline karşı kin ve düşmanlık duygularının oluşmasına yol açıyordu. XVII. yüzyıl boyunca büyük şehirlere göç hâlâ devam ediyor, bu da köylerin boşalmasına, dolayısıyla üretimin düşmesine ve gelirlerin azalmasına sebep oluyordu. Sahipsiz ve boş kalan kadruların devlet hazinesine alınması, bu kadruları kanuna aykırı olarak dolu imiş gibi kullanan askerî zümreler arasında derin bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı. Esnaf loncalarının ağır vergi yükü ve bunların sayıca çoğalması da özellikle İstanbul esnafını rahatsız ediyordu. Taşrada da durum farksızdı. Gerek Anadolu'dan gerekse Rume- li'den pek çok gayri memnun İstanbul'a gelmiş ve ümitsiz bir bekleyiş içine girmişti.

Sonradan Lâle Devri diye adlandırılacak olan Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın sadâreti döneminde ilk Türk matbaasının açılması, bir tercüme komisyonunun oluşturularak Doğu ve Batı dillerinden çeviriler yapılması, kütüphaneler açılması, bir süredir ihmal edilen çiniciliğin tekrar ihyası, kâğıt ve kumaş imalâthanelerinin kurulması, bir itfaiye teşkilâtının oluşturulması gibi faaliyetler geniş halk kitlelerini ilgilendiren bir durum arzetti miyordu. Fransız mimarisiz tarzında yalı, köşk ve konakların inşası ve buna bağlı olarak lüks, sefahat ve israfın artması gibi icraatlar İstanbul halkının daha çok dikkatini çekiyordu. Geleneksel gazâ ve cihad anlayışının yerini yavaş yavaş çırağan eğlenceleri ve helva sohbetleri şeklinde ortaya çıkan dün-

ya sevgisi ve zevklerinin alması, ibadet ayrı olan ramazanda bile eğlencelerin devam etmesi özellikle dinî çevrelerde tepkiyle karşılanıyordu. Bazı kadınların geleneksel kıyafete aykırı biçimde mesirelerdeki serbest tavırları ve eğlencelere katılmaları hep İbrâhim Paşa'nın eseri olarak gösteriliyor ve onun aleyhine kullanılıyordu.

Öte yandan Damad İbrâhim Paşa'nın rakiplerini uzaklaştırması, kendi akraba ve yakınlarını yüksek mevkilere getirmesi siyasi gerilimi giderek daha da arttırdı. Damatları Kaptanıderyâ Kaymakam Mustafa Paşa ile Sadâret Kethüdâsı Mehmed Paşa arasındaki geçimsizlik siyasî rekabeti hızlandırdı. Vezîrâzâmın bu iki damadını birbirine dübür yapması da işe yaramadı. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kızı tarafından torunu olan Mustafa Paşa'nın gözü sadrazamlık makamındaydı. İbrâhim Paşa ise küçük damadı Mehmed Paşa'yı tutuyordu. Sefer-i hümâyun kararının alınmasından sonra kaptanpaşalığa ilâveten İstanbul kaymakamlığına da getirilen Kaymakam Mustafa Paşa amacına ulaşmak için bu fırsatı kullanmaya karar verdi ve yaptığı bağışlarla taraftar toplamaya başladı. Esasen bunun için ortam hazır, İstanbul esnafı ile kapıkulu askeri âdeta yeni bir hadise çıkmasını bekliyordu. Mustafa Paşa isyanın hazırlığı işini daha önceden tanıdığı ve bir cinayetle dolayı idamdan kurtardığı, Arnavut asıllı olup o sırada Yeniçeri Ocağı'nın 17. Orta mensubu olan Hurpeşteli Patrona Halil'e verdi. Halil o zamana kadar bazı olaylara karışmış, Niş ve Vîdin ayaklanmalarına katılmış, iki defa ölüm cezasından kurtulmuş, etkili konuşabilen bir kişiydi. İstanbul'a gelerek seyyar satıcılık ve hamamlarda tellâklık yapmıştı; halk arasında ise gaybı bilen bir kişi olarak tanınıyordu. Kaymakam Mustafa Paşa halkın desteğini sağlamak için Ayasofya vâizi İspirizâde Ahmed Efendi'yi devreye soktu. Bu arada sebepsiz yere görevinden alınan ve sadrazamla özel bir meselesi olan (Mustafa Nûri Paşa, III, 30) İstanbul Kadısı Zülâî Hasan Efendi de isyan komitesine katılmıştı. Patrona Halil ilmiye sınıfından bu iki önemli şahsiyet dışında güvendiği, Zargarcı Bölüğü'nden Rusçuklu manav Muslu Beşe ve Kahveci Emîr Ali ile birkaç kişiyi de yanına alarak gerçekleştirilecek harekâtın planını yaptı ve isyanda görev alacak elebaşları belirledi. İsyancılara hamam tellâkları, softalar, sebzeci, kaldırımcı, tavukçu, süprüntücü, dilenci gibi ayak takımı katılmıştı.

Âsiler, 12 Rebîülevvel 1143'te (25 Eylül 1730) Beyazıt Camii'nin Kaşıkçılar'a açılan

kapısı önünde toplandılar ve üç koldan Kapalı Çarşı'ya girerek dükkânları kapattırıp esnafı bayrak altında toplamaya başladılar. "Şer' ile davamız vardır" diyerek ayaklanan, esnafın ve halkın katılımıyla kalabalıklaşan âsiler sipah ve bit (bat) pazarlarına da uğrayıp silâhlandılar ve Bahçekapı'dan Divanyolu güzergâhını izleyip Etmeydanı'na geldiler. Mustafa Paşa'dan aldıkları tâlimat gereği, önce isyana katılmakta tereddüt gösteren yeniçeriler Patrona Halil'in ikna gücü karşısında kışla kapılarını açarak âsilerle birleştiler. O sırada padişahla sadrazam Üsküdar'da Hatice Sultan'ın sarayında bulunuyordu. Bir grup âsi ateş kayıklarıyla Üsküdar'a geçip bazı kişileri öldürerek padişaha ve vezirine gözdağı vermişti. İstanbul'un güvenliğinden sorumlu Kaymakam Mustafa Paşa isyan başladığı sırada Çengelköy'deki yalısında idi. Kızının düğünü münasebetiyle İstanbul'a inen Sadâret Kethüdâsı Mehmed Paşa durumu kaymakam paşaya ve yeniçeri ağası Hasan Ağa'ya bildirdiği halde âsilerle karşı hiçbir ciddi güvenlik tedbiri alınmadı. 300 kadar kolcu ile İstanbul'u dolaşan Hasan Ağa isyancıları teskin edememiş, bu arada yüksek rütbeli zâbitler ortadan kaybolmuştu. Yanındaki yeniçerilerin de âsilerle katılması üzerine konağının yağmalanmasından korkan Hasan Ağa,

Üsküdar'a geçerken Mustafa Paşa ikiyüzlü politikasını sürdürmeye devam ediyor, bir yandan âsi liderleriyle konağında görüşmeler yaparken öte yandan Sultan Ahmed'in yanında yer alıyor, vezîriâzamlar Kethüdâ Mehmed Paşa ortadan kaldırılmadıkça isyanın önüne geçilemeyeceğini ima ediyordu. Gelişen olaylar karşısında Damad İbrâhim Paşa'nın kuvvet kullanılması teklifi, Rumeli Kazaskeri Paşmakçızâde Abdullah Efendi ve padişahın ablası Hatice Sultan tarafından kabul edilmedi. Hatice Sultan kardeşine böyle durumlarda vezirlerini bile feda edebileceğini söyledi. O gece devlet ricâliyle saraya dönen III. Ahmed'in ve vezirinin pasif tutumları ertesi cuma günü isyanın yayılmasını ve âsilerin şehre hâkim olmasını kolaylaştırdı. Bununla birlikte birkaç muhalif vezir ve âlim konağının yağmalanması dışında fazla bir taşkınlık ve kargaşa görülmedi. Ancak o gün ace mi oğlanları ile Eski Odalar'daki yeniçerilerin iştirakiyle isyanın mahiyeti değişti ve askerî bir havaya büründü. Âsilerle katılan bazı ulemâ ve özellikle bir süre önce İstanbul kadılığına tayin edilen müderris Deli İbrâhim Efendi âsilerin isteklerine uygun biçimde verdiği fetvalarla isyanı meşrû hale getirdi. İsyancıların sayısı yeni katılımlarla yaklaşık 4000 kişiye ulaştı.

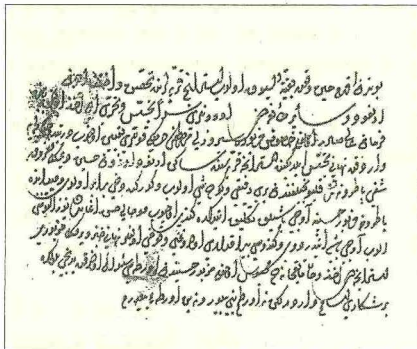
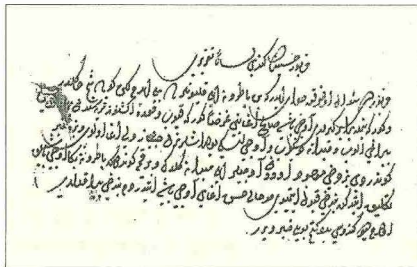
Yeniçeri Ocağı kadrolarında değişiklik yapan Patrona Halil yeniçeri ağalığına Nişli Kel Mehmed Ağa'yı, sekbanbaşılığa Urulu Murtaza Ağa'yı, kul kethüdâlığına Beytûlmâlcî Mustafa Ağa'yı, cebecibaşılığa da bozahânelerde çoğur çalan İbâdî adlı birini getirdi. Bu arada kapıkulu süvari bölüklerinde de bazı değişiklikler yaptırdı. Saraydaki toplantıda Nevşehirli İbrâhim Paşa'nın güç kullanma teklifi bu defa da kabul görmedi. Olayların sorumlusu olarak damadı Kaymakam Mustafa Paşa'yı gösteren İbrâhim Paşa onun idamını istiyordu. Kaptanıderyâlıktan azledilen Mustafa Paşa'nın yerine padişahın damadı Abdi Paşa getirildi ve kendisinden Tersane kuvvetlerini âsilerle karşı harekete geçirmesi istendi. Bu arada âsilerle uzlaşma arayışına giren III. Ahmed haskeî ağayı yirmi beş kadar bostancı ile Etmeydanı'na gönderdi. Onun getirdiği habere göre âsiler başta sadrazam, şeyhülislâm ve Sadâret Kethüdâsı Mehmed Paşa olmak üzere otuz yedi kişinin kendilerine teslim edilmesini istiyordu. İstenenler arasında Kaymakam Mustafa Paşa'nın bulunmaması İbrâhim Paşa'nın şüphelerini artırdı. Bazı kaynaklara göre Mustafa Paşa hapse atılmış ve az sonra da öldürülmüştü (Mi-

kes, II, 44). Ancak diğer kaynaklarda âsilerin sonradan verdikleri listede adı bulunan Mustafa Paşa'nın listedekilerle birlikte idam edildiği bilgisi bulunmaktadır.

III. Ahmed sancak-ı şerifin çıkarılarak Ortakapı'ya dikilmesini ve herkesin bunun altında toplanmasını emrettiyse de bundan bir sonuç alınamadı; zira halk buna rağbet etmedi, gelmek isteyenler de âsilerce engellendi. Öte yandan Tersane'ye giden Kaptanıderyâ Abdi Paşa âsilerin buradan da duruma hâkim olduklarını görünce onlara katılmak zorunda kaldı. Ayrıca bazı ilmiye mensupları isyancıların tarafını tutuyordu. Şaşkınlık içinde bulunan Damad İbrâhim Paşa'nın âsiler arasına nifak sokma çabası ve bazılarını bol paralarla serdengeçti yapma girişimi de işe yaramadı. Bu arada yıllardır şeyhülislâmlık mevkiini işgal eden Yenişehirli Abdullah Efendi vezîriâzama açıkça muhalefete başladı. Şeyhülislâmın fetvası ile zorbalığın tepelenmesi kararlaştırıldıysa da bostancıların âsilerle karşı silâh çekmek istemeleri karşısında ümitsizliğe düşen III. Ahmed âsilerin istediği ricâlden damadı İbrâhim Paşa'yı, Kaymakam Kaymak Mustafa Paşa'yı ve Kethüdâ Mehmed Paşa'yı 18 Rebiülevvel 1143 (1 Ekim 1730) gecesi idam edilmek üzere bostancıbaşıya teslim etti. Ulemâdan talep edilenler ise sürgüne gönderildi. Öküz arabalarıyla Bâb-ı Hümayun önüne çıkartılan cesetler âsiler tarafından sürüklenip parçalanarak Etmeydanı'na götürüldü.

Ancak âsiler bu idamlar ve sürgünlerle yetinmedi. Bu defa canlarının güvenliği bakımından III. Ahmed'in hal'ini istiyorlardı. Esasen daha isyandan birkaç gün önce şeyhülislâma ve Ayasofya vâizine gönderdikleri tezkirelerde ve Orta Cami'ye bıraktıkları kâğıtta, "Biz Mahmûd'ül-hisâl bir padişah isteriz" diyerek niyetlerini göstermişlerdi. İhtilâlin devamını sağlamak için cesedin sünnetsiz olduğunu belirterek İbrâhim Paşa'nın yerine Kürkcübaşı Manol'un öldürüldüğünü öne sürdüler ve cesedi saraya iade ettiler. Halbuki olaydan sonra Boğdan'a kaçan Manol'un yakalanıp tutuklanması emredilecektir. Sultan Ahmed durumu öğrenmek için Zülâli Hasan, İspirîzâde Ahmed ve Kıpırcıbaşı Derviş Mehmed'den oluşan bir heyeti Etmeydanı'na gönderdi. Fakat bu heyet âsileri teskin yerine padişahın tahttan indirilmesi şeklini görüşerek saraya döndü. Durumu önce buradaki ulemâya bildirip onların da onayını aldıktan sonra İspirîzâde Ahmed, III. Ahmed'in huzuruna çıkarak pervasız bir

Patrona Halil'in kalyonlarda çalıştığına dair iki belge (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 5071)

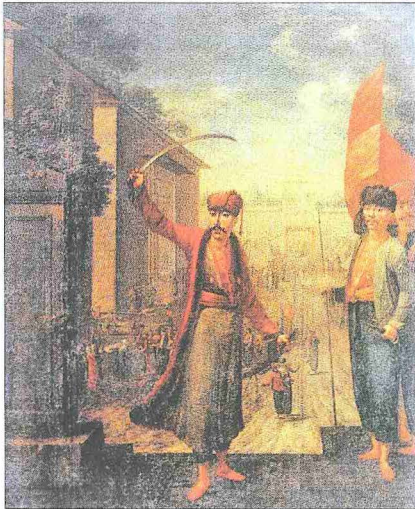
şekilde saltanatının sona erdiğini söyledi. Bunun üzerine padişah, kendisine ve evlâtlarına dokunulmayacağına dair güvence alıp saltanattan feragat etti ve yeğeni Şehzade Mahmud'u kendi eliyle tahta oturtturak ona biat etti (2 Ekim 1730). Yeni padişah Alay Köşkü'nde huzuruna kabul ettiği Patrona Halil'e ihsanlarda bulundu.

Âsiler, önceleri hiçbir resmî görev ve unvan almadan hükümetin icraatını denetlemeyi denedi. Patrona Halil, I. Mahmud'dan halka yüklenen aşırı vergilerin ve mâlikâne usulünün kaldırılmasını istedi. Padişah tarafından kendisine 100.000 altın teklif edildiğinde ise İstanbul'un bütün servetinin kendisine ait olduğunu, makam ve paraya ihtiyacı bulunmadığını söyledi. Yeniçeri ağası Kel Mehmed Ağa, İstanbul'un güvenliğini ve halkın iâşe meselesini kısmen halletmişti. Ancak bir süre sonra Patrona Halil, devlet gelirlerini ve görev yerlerini kendi yandaşlarına verdirerek İbrâhim Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen III. Ahmed'in damadı Silâhdar Mehmed Paşa'yı makamında bıraktırdı, şeyhülislâmlığa Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'yi, kazaskerliklere de Paşmakçızâde Abdullah ile Zülâfi Hasan efendileri tayin ettirdi. Boğdan voyvodalığına getirttiği Rum asıllı kasap yazıcısı Yanaki'den 500 altın almıştı (Jorga, IV, 340). Ayak takımının önünde gelenlerine serdengeçti ağalıkları verirdi. Suçlu gördüğü kişileri kurdurduğu mahkemede yargılatarak öldürttü. Birkaç

hafta içinde 3000 keselik servetin sahibi olmuştur. Patrona Halil 400 kadar adamıyla önce Şehzadebaşı'ndaki Kurtoğlu'nun konağına, sonra da Defterdar İzzet Ali Bey'in (Paşa) konağına yerleşti. I. Mahmud daha ziyade taşraya yönelik fermanlar çıkarırken Vâlide Sâliha Sultan tarafından "ikinci oğlum" diye hitap edilen Patrona Halil, Etmeydanı'ndaki karargâhından İstanbul'un meseleleriyle ilgileniyordu. Ulemâ dahil şehirde herkes tedirgin durumdaydı. Günlerce İstanbul'da çarşı, pazar yağmaları, yalı ve konak baskınları sürdü. İstanbul kadısı Deli İbrâhim Efendi'nin teşvikiyle Sâdâbâd'daki 120'den fazla köşk ve kasrın yakılması söz konusu edildi. Fakat I. Mahmud'un çıkardığı fermanla buradaki köşkerin sahiplerince yıkılması emredilerek âsiler teskine çalışıldıysa da isyancılar daha önce davranıp köşkeri yıkmakla yetinmedi, buradaki ağaçları da kesti. Ancak âsi liderleri, daha sonra padişah tarafından cezalandırılma korkusuyla şeyhülislâma başvurarak pişmanlıklarını ifade ettiler. Kendilerine Etmeydanı'ndaki çadırlarını kaldırmaları ve bir daha taşkınlık yapmamaları şartıyla af sözü verildi, onlar da isyana katılanların cezalandırılmaması ve meydana gelecek herhangi bir harekâta korunmaları şartıyla burayı boşalttılar. Sonunda bakkal ve fırıncılar hariç İstanbul esnafı iki haftadan beri kapalı tuttukları dükkânlarını açtılar ve hayat kısmen normale döndü. Bu arada âsi elebaşısı sadrazamlık, sadâret kaymakamlığı, kaptanıderyâlık gibi önemli makamlara talip oldular. Ancak Patrona Halil için istedikleri kaptanıderyâlığa bir başkasının tayiniyle ümitleri kırıldı. Bununla birlikte Sadrazam Silâhdar Mehmed Paşa'nın muhalefetine rağmen Kırım Hanı Kaplan Giray'ın aracılığıyla Muslu Beşe kul kethüdâlığına getirildi. Ardından elebaşısı yeniçeri ağası Kel Mehmed Ağa'nın sadrazamlığa, Patrona Halil'in sadâret kaymakamlığına getirilmesini istediler. Yandaşları Zülâfi Hasan ve İbrâhim efendilerle beraber idareyi ele alacaklarını düşünüyorlardı. Bu arada on binlerce işsiz güçsüzün başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere kapıkulu ocaklarına kayıtlarının yapılması özellikle yeniçeri zâbitleri arasında tepkiye yol açıyordu. Bu durum âsilerin asker arasında da güvenilirliliklerini kaybetmelerini sağladı. 5 Kasım günü bir serdengeçtinin bir yeniçeri öldürmesi ortamı daha da gerginleştirdi. Ulemâ ve halk zorbaların aleyhine döndü. Patrona Halil ise bunlara karşı emrinde 12.000 Arnavut olduğu tehdidin de bulunuyordu.

Sonunda âsilerin ortadan kaldırılması-na yönelik saray içinde ve dışında iki grup teşkil edildi. İçerideki grubun başında Hacı Beşir Ağa, dışarıdakinin başında o sırada İstanbul'da olan Kırım hanlarından I. Kaplan Giray vardı. Kaplan Giray, 17. Ortanın çorbacısı olup devlete sadakatinden dolayı isyan sırasında gizlenen Pehlivan Halil Ağa'yı da yanına almıştı. Daha sonra bu gruplar birleşti ve Kaptanıderyâ Canım Hoca Mehmed Paşa'nın idaresine verildi. Sert icraatlarıyla tanınan Kabakulak İbrâhim Ağa saraya rahat girip çıkması için kapıcılar kethüdâlığına getirildi. Eki-be Muhsinzâde Abdullah Efendi de dahil edildi. Bu arada âsilere muhalif yeniçeri zâbitlerine 5000 altını bulan bahşişler dağıtıldı. Zorba elebaşısı ise başlarına gelecekleri tahmin ettiklerinden İstanbul'dan ayrılmaların yollarını aramaya başladılar; bu sebeple yeni bir seferin başlatılmasını arzu ediyorlardı. 23 Kasım günü sefer meselesinin görüşülmesi için vezîrâzâmin konağında bir toplantı yapıldı. Burada kesin bir sonuç alınamayınca Patrona Halil daha az katılımlı bir toplantı yapılmasını teklif etti. O sırada Zülâfi Hasan Efendi, Kaplan Giray'a isyancıların sadrazamı, şeyhülislâmı ve Dârüssaâde ağasını istemediklerinden yeni bir fitnenin çıkabileceği tehdidinde bulunmuştu. Kaplan Giray, Patrona Halil'i kabul ederek yeni bir toplantının yapılacağını, bunun bizzat padişahın huzurunda olabileceğini bildirerek kendisini ve adamlarını saraya çağırdı. 25 Kasım günü sarayda Sünnet Odası'nda yapılan ikinci toplantı için hükümet gerekli tedbirleri almıştı. Bu toplantıya Patrona Halil, Muslu Beşe, Kel Mehmed Ağa, Urlu Murtaza Ağa, Zülâfi Hasan Efendi, İstanbul Kadısı İbrâhim Efendi gibi ihtilâlin elebaşısı katıldı. Yanlarında bulunan yirmi beş - otuz kişilik muhafız grubu sarayın birinci avlusunda alıkonuldu. İkinci avluda da on kişi alıkonulup üçüncü kapıdan sadece beş altı kişi içeriye alındı. Sünnet Odası'ndaki toplantıda Patrona Halil'e Rumeli, Muslu Beşe'ye Anadolu beylerbeyliği, Kel Mehmed Ağa'ya da vezirlik verilerek İran seferine hazırlanmaları emredildi. Âsi elebaşısına hil'atleri giydirileceği sırada önceden Sünnet Odası'nın yüklük ve dolapları ile Revan Köşkü'ne saklanmış olan Pehlivan Halil Ağa idaresindeki otuz iki silâhlı adam Sadrazam Silâhdar Mehmed Paşa'nın işaretiyle ortaya çıktı. Pehlivan Ağa, Patrona Halil'i öldürürken Canım Hoca Kel Mehmed'i öldürdü, bu arada Muslu Beşe de katledildi, öteki zor-

Patrona Halil ve Muslu Beşe'nin Jean Babtiste van Mour tarafından yapılan tasvirleri

balı ise teslim olmak zorunda kaldılar. Ardından ikinci avludakiler katledildi. Geleşmelerden haberdar olan birinci avludakiler kaçtı. Anadolu'ya kaçanların cezalandırılması için fermanlar çıkarıldı (*Destâr Sâlih Tarihi*, s. 32). Âsi ileri gelenlerinin öldürülmesiyle şehirde kısmen sükûnet sağlandıysa da kargaşa bir müddet daha devam etti. Âsilerin kanını dava eden bir grup Ağakapısı'nı bastı, evleri, çarşı ve pazarları yağmaladı. Yeni sadrazam Kabakulak İbrâhim Paşa'nın emriyle sancak-ı şerif çıkarılarak halkın sancak altında toplanması istendi. Önceki isyandan büyük zarar gören halkın, ellerinde baltalar ve odunlarla toplanıp Divanyolu'ndan Beyazıt'a doğru yürümesi üzerine Etmeydanı'ndaki âsiler kaçtı. Böylece ikinci isyanın da bastırılmasından sonra ayaklanmaya sebep olan çoğu Arnavut asıllı âsiler cezalandırıldı, ocaklardaki destekçileri de ihraç edildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Destâr Sâlih Tarihi: Patrona Halil Ayaklanması Hakkında Bir Kaynak (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1962; *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi* (nşr. Faik Reşit Unat), Ankara 1943; Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Vaziyeti*, s. 295-359; K. Mikes, *Türkiye Mektupları* (trc. Sadettin Karatay), Ankara 1945, II, 44; Çelebizâde Âsım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 611, 615 vd., ayrıca bk. tür.yer.; Subhî, *Tarih*, vr. 6^a-11^a, 16^a-23^a, 25^a vd.; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 6-20; Ferâizîzâde Mehmed Said, *Gülüşen-i Maârif*, İstanbul 1252, II, 1248-1261; Hammer, *HEO*, XIV, 219-249; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât* (nşr. Mehmed Gâlib Bey), İstanbul 1327, III, 30-32; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 17-21; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 199-218; Münir Aktepe, *Patrona İsyanı 1730*, İstanbul 1958; Reşat Ekrem Koçu, *Patrona Halil*, İstanbul 1967; Ahmed Refik Altınay, *Lâle Devri*, İstanbul 1973, tür.yer.; a.mlf., *Onikinci Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul 1988, s. 109-112, 123-125; a.mlf., "Patrona Halil", *Şehbâl*, IV/73, İstanbul 1329, s. 4-6; Necati Kotan, *Patrona Halil ve İsyanı*, Adana 1973; Songül Çolak, "Patrona Halil Ayaklanmasını Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Payitahttaki Etkileri", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XII, 525-529; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, IV, 337-340; Bekir Sıtkı Baykal, "Patrona Halil Ayaklanması ile İlgili Kaynaklar Hakkında", *TTK Bildiriler*, IV (1952), s. 177-182; R. W. Olson, "The Eshaf and the Patrona Halil Rebellion of 1730: A Realignment in Ottoman Politics", *JESHO*, XVII (1974), s. 329-344; A. Matkovski, "L'Insurrection de Patrona Halil à Istanbul 28 September 1730 et sa repercussion en Macédonie", *Balkanica*, sy. 13-14, Belgrad 1982-83, s. 105-115; İsmet Parmaksızoğlu, "Patrona İhtilâli", *TA*, XXVI, 438-441; A. H. de Groot, "Patrona Khalil", *Eİ²* (Fr.), VIII, 296.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

PAVET de COURTEILLE, Abel-Jean Baptiste-Marie-Michel (1821-1889)

Fransız Türkologu.

23 Haziran 1821'de Paris'te doğdu. Şark Dilleri Okulu'nda okudu. 1850'de Dil Öğenleri Mektebi'nde ders müzakerecisi oldu. 1854'te Collège de France'ın Türkçe kürsüsüne tayin edildi ve 1861'de aynı yerde Türk dili ve edebiyatı profesörlüğüne yükseldi. 1857'de Nâbî'nin *Hayriyye*'sini yayımladıktan sonraki mesaisini tamamen Uygurca'ya ayırdı. Antoine Galland'ın İstanbul'da bir kitapçıdan satın alıp ülkesine götürdüğü Uygurca yazmanın hangi dilde ve hangi harflerle kaleme alınmış olduğu XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar Fransız şarkiyatçıları tarafından hâlâ anlaşılamamıştı. Pavet de Courteille bu konuda çalışarak kendisinden önce eser üzerinde incelemeler yapan Abel Rémusat, Pierre-Amedée Jaubert, Arthur Lumley Davis gibi şarkiyatçıların yanlışlarını düzeltilti. Yazmada yer alan *Mi'râcnâme* ve *Tezkire-i Evliyâ'yı* neşretti. İkinci eserin yayımlandığını tam olarak göremeden 12 Aralık 1889'da öldü. İbrânic ve Süryânîce'yi öğrendikten sonra kendini Türkçe, Arapça ve Farsça'ya veren, Çağatay ve Uygur lehçelerinin Fransa'daki ilk araştırmacılarından olan Pavet de Courteille, Société Asiatique'in başkan yardımcılığını yapmış, 1873'te Académie des Inscriptions üyesi olmuştu. Ayrıca Rus Bilimler Akademisi'nin yabancı üyeleri arasındaydı. Kitaplarından başka dergilerde ve özellikle *Journal asiatique*'teki yazılarının büyük kısmı kendi sahasıyla ilgili yeni yayınların tanıtımı ve eleştirisine dairdir.

Eserleri. 1. *Conseils de Nabi Efendi à son fils Aboul Khair* (Paris 1857). Nâbî'nin *Hayriyye*'sinin yayımı olup, eserin Fransızca tercümesine de yer verilmiştir. Müellif, giriş bölümünde *Hayriyye*'nin neşrinin arkadaşı ve hocası olan Şinâsi'den aldığı bir yazmaya dayanarak yaptığını belirtmiş, ancak Denis Dominique Cardonne tarafından daha önce gerçekleştirilen *Hayriyye* çevirisinden söz etmemiştir. 2. *Histoire de la campagne de Mohacz* (Paris 1859). Kemalpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ının içindeki "Mohaçnâme" bölümünün neşri ve notlarla Fransızca'ya çevirisidir. 3. *Les prairies d'or* (I-IX, Paris 1861-1877). Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-z-zehb*'inin tercümesi ve indeksli neşridir. İlk üç cildini Barbier de Meynard ile birlik-

te hazırlamış, diğer ciltleri Barbier de Meynard tamamlamıştır. 4. *El lugat un Nevâiyye ve'l-istişhâdâtü'l-Çağatâiyye. Dictionnaire turc-oriental* (Paris 1870). Kaçarlı Şah Abbas'ın isteği üzerine Mirza Muhammed b. Abdüssâbir-i Hüyî'nin kaleme aldığı *Hulâsa-i Abbâsî*, Mirza Kuli Hidâyet'in Türkçe-Farsça *Ferheng-i Encümenârâ-yı Nâsirî* ve Ali Şîr Nevâî'nin eserlerinin okunmasını kolaylaştırmak için yazılan *Abuşka* adlı Doğu Türkçesi sözlüğünden yararlanılarak hazırlanmıştır. Pavet de Courteille, Ali Şîr Nevâî'nin eserlerinden, Ebûlgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türkî*'sinden, Fuzûlî'nin *Leylâ ve Mecnûn*'undan örnekler vererek sözlüğünü zenginleştirmiştir. 5. *Mémoires du Sultan Babér* (Paris 1871). Ilminski'nin 1857'deki neşrinden sonra Bâbü'r'ün hâtıralarının Çağatayca'dan Fransızca'ya yapılan ilk çevirisidir. 6. *Etat présent de l'Empire ottoman* (Paris 1876). Müellifin Ubicini ile birlikte hazırladığı bu kitapta 1293 (1876) salnâmesine göre istatistik, hükümet, idare, maliye, ordu, gayri müslim tebaa açısından Osmanlı Devleti'nin son dönemdeki konumu incelenmiştir. 7. *Mi'radj-nâ-meh, récit de l'ascension de Mahomet au ciel* (Paris 1882). Antoine Galland'ın İstanbul'dan satın aldığı Uygurca yazmanın içindeki iki metinden biridir. Arapça'dan çevrilen 840 (1436) tarihli yazmada elli sekiz minyatür bulunmaktadır. Courteille, Herat'ta Sultan Şâhruh zamanında Melik Bahşî adlı bir hattat tarafından istinsah edilen eseri Fransızca çevirisi ve notlarla yayımlamış, Arap harfli Türkçe metni de buna eklemiştir. Kitabın adı *Resûl Aley-hisselâmnîng Mi'râc Kabarganu* olarak da geçer. 8. *Tezkereh-i Evliyâ-Le Mé-morial des saints* (Paris 1889-1890). Antoine Galland'ın satın aldığı Uygurca yazmanın içindeki ikinci metin olup Ferîdüddin Attâr'ın evliya menâkıbnâmesinin Farsça'dan Uygurca'ya çevrilmiş şeklidir. Eserin I. cildinde Fransızca çeviri, II. cildinde tezhipli Uygurca metnin tıpkıbasımı yer alır. Pavet de Courteille'in bu son çalışması şarkiyata dair çeviri ve metin neşirlerinin en güzellerinden biridir ve 1889 Paris Milletlerarası Sergisi için özenle basılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Pavet de Courteille, *Conseils de Nabi Efendi à son fils Aboul Khair*, Paris 1857, s. I-IV; a.mlf., *Dictionnaire turc-oriental*, Paris 1870, s. I-XIV; a.mlf., *Mi'radj-nâ-meh*, Paris 1882, s. I-XXXI; A. Galland, *İstanbul'a Att Günlük Hâtıralar: 1672-1673* (nşr. Ch. H. A. Schefer, trc. Nahit Sırrı Örik), Ankara 1987, I, 36; J. Th. Zenker, *Bibliotheca orientalis manuel de bibliographie orientale*,